

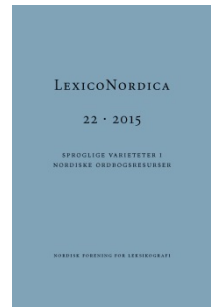
LexicoNordica

Forfatter: Margunn Rauset [Tungtvegande ny bokmålsordbok?]

Anmeldt værk: Per-Erik Kirkeby: *Den store norske bokmålsordboka*. Oslo: Kagge forlag 2014.

Kilde: LexicoNordica 22, 2015, s. 243-261

URL: <https://tidsskrift.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© 2015 LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Tungtvegande ny bokmålsordbok?

Margunn Rauset¹

Per-Erik Kirkeby: *Den store norske bokmålsordboka*. Oslo: Kagge forlag 2014. 1879 sider. Pris: 599 NOK.

1. Innleiing

Den store norske bokmålsordboka (heretter forkorta SNB) er målt i sidetal den mest omfattande ordboka som har kome ut på moderne bokmål. Eittbindsverket har 105 000 oppslagsord, og ordartiklane er i varierende grad utrusta med opplysningar om ordklasse og bøying, fagområde, stilnivå, frekvens, definisjonar, synonym, kollokasjonar, faste uttrykk og bruksdøme.

Det sit i dag langt inne hos mange forlag å gje ut trykte ordbøker, så Kagge forlag skal ha honnør for at dei i 2013 satsa på den massive *Norsk etymologisk ordbok* av Yann de Caprona (meldt av Lars Vikør i *LexicoNordica* 21, 2014) og i 2014 på denne innholdsrike bokmålsordboka. Redaktør Per-Erik Kirkeby har motteke støtte frå Det faglitterære fond og den digitale ordbokssøkjemotoren iFinger. I forordet blir det referert til ein digital versjon av ordboka, men per mars 2015 er denne ikkje tilgjengeleg på nett og dermed ikkje ein del av vurderingsgrunnlaget for denne meldinga.

Kirkeby har arbeidd med ordbøker sidan 1996, og han har bidrege til og vore redaktør for prosjekt som er både monolingvale (norske) og bilingvale (engelsk-norsk/norsk-engelsk og swahili-engelsk). Arbeidet med SNB har teke fire år. I intervju har Kir-

1 Takk til Torodd Kinn, Lars Vikør, Edit Bugge og Randi Neteland for nyttige innspel til denne meldinga. Vurderingane av ordboka står likevel fullt og heilt for mi rekning.

keby sagt at innhaldet er basert på den 95 000 ord store basen til *Stor norsk-engelsk ordbok* (2014) – i tillegg til at han har henta inn 10 000 nye ord (RB 2014).

I denne meldinga skal vi sjå på oppbygginga og innhaldet i ordboka og artiklane. Bokstaven *j* er den eg har gått grundigast gjennom, og mange av døma er henta derfrå. På bokomslaget kan vi lese at ordboka tek mål av seg til å vere eit «nytt, stort standardverk over det norske språk», men redaktøren har teke ein del problematiske redaksjonelle val, og dei er det god grunn til å setje søkjelys på.

2. Bakgrunnen for utgjevinga

Kirkeby skriv i forordet at han med SNB sine 105 000 oppslagsord søker å stette eit behov for ei større ordbok over det språket som fleirtalet av den norske befolkninga brukar. Han skriv vidare at nynorsken og dei norske dialektene har blitt «rikelig tilgodesett» (s. 9), eit ordval som får tale for seg, men at vi elles er dårleg stilte i Noreg når det gjeld ordbøker. Arbeidet med bokmål meiner han ser ut til å ha blitt forsømt.

Ein kan ikkje forvente at ein kommersiell aktør skal reklamere for konkurrentane sine, men t.d. har *Bokmålsordboka*, som Universitetet i Oslo og Språkrådet står bak, 65 000 oppslagsord. Siste trykte utgåve av denne gav Kunnskapsforlaget ut i 2005, og det har seinare blitt utført oppdateringar av den digitale utgåva. Det blei gjort 49 millionar søk i *Bokmålsordboka* på nett i 2014 (Ims 2015), og det skal mykje til før SNB klarer å utfordre posisjonen hennar som eit standardverk. Den nye utgåva av *Tanums store rettskrivningsordbok* (2015) har over 210 000 artiklar, altså monaleg fleire enn SNB, men er meir kompakt. *Det Norske Akademi Store Ordbok* (NAOB), som Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur og Kunnskapsforlaget står bak, er forventta ferdigstilt i 2017. Det er i

utgangspunktet positivt at det kom ei ny, stor bokmålsordbok i grunnlovsåret 2014, men det er ikkje ei etterretteleg situasjonsbeskriving at lite og ingenting skjer blant andre aktørar på bokmålsfronten.

3. Format, layout og disposisjon

Boka har stive permar og solid innbinding, det er ein fordel når ho er på nærare 1900 sider. Lyst papir og behageleg storleik på skriftera gjer teksten lett å lese, og berre to kolonnar og godt med luft vitnar òg om omtanke for brukarane. Ulempa med slik lesarvennlegheit er at boka blir både stor og tung. Smussomslaget er i stil med *Norsk etymologisk ordbok* (de Caprona 2013) både i bruken av fargane i det norske flagget, skrifttype og oppsett.

Eit noko uvanleg trekk ved innholdslista er at ho berre viser til at det finst forord og brukarrettleiing, men ikkje kva den siste inneheld. Vidare følgjer ei oversikt over sidetalet dei ulike bokstavane startar på. Forordet er på gode to sider og er etterfølgt av ei brukarrettleiing på åtte sider. Rettleiinga blir innleia av ein nyttig hurtignøkkel til artiklane. Vidare kjem ei svært kortfatta oversikt over regelrett bøyning av substantiv, verb og adjektiv. Dei andre ordklassene seier Kirkeby ikkje noko om. Det må vere ein glepp at han ikkje har med døme på bøyning av inkjekjønnsord i brukarrettleiinga, berre tre hankjønnsord og eitt hokjønnsord. Med eit så vilkårleg og minimalt utval kan ein straks her stille spørsmål ved det teoretiske ambisjonsnivået. På den andre sida har alle ord med uregelrett bøyning fullt bøyingsmønster i artiklane, og det er mest sannsynleg ei meir brukarvennleg løysing enn ein stor generell del om grammatikk i innleiinga.

Litt ukonvensjonelt er det òg at ei forkortingsliste tek opp halvparten av plassen i brukarrettleiinga. Det er litt uklart om lista er ei oversikt eksklusivt over forkortingar redaktøren har nytta i ord-

bokartiklane, eller om ho er tenkt som ei generell oversikt over mykje brukte norske forkortingar. Om det siste er tilfellet, kan ein sjølvsgt diskutere utvalet, t.d. kan det verke litt umotivert å ha med *aids*, men ikkje *hiv*. Uansett er slike forkortingslister nyttige både med tanke på avkoding og produksjon. Alle forkortingane er dessutan med på alfabetisk plass i lemmalista. Brukarretteleiinga blir avslutta med oversikter over etikettane redaktøren brukar for å opplyse om fagområde, stilnivå og frekvens på aktuelle lemma og ved somme faste uttrykk.

Ordboka har ein glattalfabetisk makrostruktur, og visse kjende grep er tekne i bruk for å gjere det lettare å navigere i henne. Ved sida av sidetala nedst på sidene står det kva bokstav sida omfattar, og i sidehovuda står levande kolumnetitar.

4. Artiklane og samanhengen mellom dei

Lemmalista består av ord frå det allmenne ordtilfanget, noko tale-mål, importord, nyord og termar. I større grad enn i mange andre norske ordbøker er geografiske namn med som oppslagsord. I ei norsk ordbok kan ein likevel setje spørsmålsteikn ved kvifor ein t.d. har med historiske nemningar som *Siam*, *Jonia* og *Jødeland*, men ikkje dei norske fylkesnamna som det grunna målformproblematikken kan vere god grunn til å ha med, jf. dei felles normerte formene i bokmål og nynorsk *Aust-Agder*, men *Østfold*.

4.1. Oppbygginga av den enkelte artikkelen

Oppslagsorda står i feit skrift. Artiklane gjev i varierende grad informasjon om tyding og bruk. Ordklasse, ev. kjønn på substantiv i parentes, fagfelt, definisjonar og synonym står i kursiv, medan kollokasjonar, faste uttrykk og bruksdøme står i vanleg skriftstil. *Jag* er eit døme på ein artikkel som fungerer bra:

jag *s* (n) 1 *det å jakte på 2 stor fart* i et ~; gjøre innkjøpene i et ~ 3 *travelhet* et ~; det er et ~ før jul; det var et eneste (langt) ~ (*se også kjør*)

Her er det eit gjennomført system i mikrostrukturen, og det gjer artikkelen lett å tolke og finne fram i. Det er mykje vanskelegare for brukarane når redaktøren brukar ulike strategiar i ein og same artikkel og gjev forklaring på den eine tydinga, men berre eit bruksdøme på den andre: «*jaget adj 1 som blir jaktet på 2 et ~ blikk*». Slike usystematiske føringar finn vi mange av. Og lurar du som innvandrar til Noreg på kva eit *julenek* er, blir du ikkje mykje klokare av å berre finne kollokasjonen «sette opp ~».

Det er uheldig at det delvis verkar vilkårleg kva ord som har definisjonar og ikkje. Det er vanskeleg å få auge på årsaka til at den fullstendig gjennomsiktige samansetjinga *joggesko* har fått definisjon, medan det meir spesielle *julegratiale* berre er utrusta med ordklasse og kjønn. Ofte er det til ei viss hjelp om artiklane som ikkje inneheld definisjon eller synonym, er utrusta med etikett, som i «*kaldnål s (m) grafikk*», men konvensjonane for ordbøker gjer at vi forventar oss meir informasjon. Den jamne ordbokbrukar er ikkje komen så mykje lenger om han finn tre oppslagsord *austromarxisme*, *austromarxist* og *austromarxistisk*, når ingen av dei har definisjon, berre etiketten *politikk*. Vekslinga mellom omfattande og heilt minimal informasjon gjer at boka ser ut som ein hybrid mellom ordbok og rettskrivingsordliste.

Mange av termene har forklaring: «*fertilitet s (m) biologi; fruktbarhet; en arts faktiske formeringsevne*», men også her er det unntak: «*hellerterapi s (m) medisin*». Det er ikkje rart om Kirkeby har hatt vanskar med å definere dette ordet, for ei jamføring viser at det ikkje er belegg for det verken i Norsk aviskorpus (heretter forkorta NA) eller Leksikografisk bokmålskorpus (LBK). Eg får heller ikkje treff om eg søker på norske sider på nettet. Ein må kunne forvente at alle termar blir forklarte i ei allmennordbok,

og redaktøren hadde oppdaga ord som burde vore fjerna om han hadde gjennomført det.

I somme artiklar gjer den omfattande kursiveringa at det er litt vanskeleg å avgjere utan vidare om vi har med eit synonym, fagfelt eller ein av dei andre kategoriane å gjere: «**jurisprudens** *s (m) rettsvitenskap*». Det er heller ikkje annan type skilje mellom bruksmarkør og synonym enn mellom synonym: «**junonisk** *adj (junonisk – junoniske) litterært; statelig; frodig (som gudinnen Juno)*». Ei meir variert utforming av informasjonskategoriane kunne ha gjort artiklane lettare å tolke, t.d. kan ulik farge eller storleik på skriftinga og andre skiljeteikn vere noko å vurdere i den digitale versjonen.

Vi får ikkje informasjon om etymologi og uttale. I tilfelle med importord kunne det siste ha vore nyttig, t.d. i ord som *shekel*, sjølv om ein i norsk språkrøkt er svært varsame med å normere talemålet.

4.2. Kryssreferansar mellom lemma

Eit kjenneteikn ved norsk er dei mange jamstilte valfrie formene innanfor den offisielle rettskrivinga. Mellom 1917 og 1981 gjekk den offisielle språkpolitikken ut på at dei to målformene, bokmål og nynorsk, skulle nærme seg kvarandre, og denne politikken førte til at bokmål i dag har større variasjon mellom alternative ordformer enn det som elles er vanleg i moderne skriftspråk (Språkrådet 2015:9).

Etter 2005 har dei konservative, moderate og radikale formene vore jamstilte i bokmål, men i SNB har Kirkeby introdusert eit system med det han kallar «primærformer» og «sekundærformer» (s. 8). Dei fleste av oss har gjennom norskundervisninga på skulen fått opplæring i eit system med hovud- og klammeformer, og det er difor grunn til å uroe seg over den normative krafta Kirkebys todeling kan ha på brukarane av denne ordboka. Nyleg gav Språkrådet ut nye retningslinjer i normeringsspørsmål som er interessante å sjå på i denne samanhengen:

Variasjonen innenfor bokmål slik det skrives, setter grenser for mulighetene for å redusere valgfriheten i den offisielle normen. Det er heller ikke klare indikasjoner på at den eksisterende valgfriheten oppleves som problematisk av språkbrukerne. (2015:9)

Kirkeby bryt ikkje berre med offisiell norsk rettskriving, som seier at alle former er likeverdige, men òg med ususprinsippet. Dei som skriv bokmål, nyttar seg av heile spekteret av former, om enn i høgst ulik grad; bruken tilseier ikkje eit tonivåsystem.

I ordboka har enkle ord som har to former med ulik alfabetisk plassering i lemmalista, fått tilvising, jf. «veg s (m) se vei», medan dei over 80 samansetjingane med *vei-* berre står under *vei*. Dette kan sjå ut som ei pragmatisk og fornuftig løysing, ikkje minst når korpusundersøkingar av dei aktuelle orda støttar formene med *vei*, men prinsipielt er det like fullt ein problematisk praksis når vi har tallause døme på at begge (eller fleire) former er høgfrequente. Det er òg andre norske ordbøker som har tilvisingar mellom former for å unngå mange dobbeltføringar på samansetjingane, men då blir det opplyst at formene er jamstilte, ikkje som her at dei får sterkt styrande merkelappar som primær- og sekundærform. I del 7 skal vi sjå nærare på frekvens og språkutvikling. Når SNB har ord med to eller fleire former, er det berre den såkalla primærforma som stundom har fullt bøyingsmønster: «**gjentagelse** el. **gjentakelse s (m)** el. **gjenta(k)ing s (m/f)** (gjentagelsen – gjentagelser – gjentagelsene)». Oftast er det berre dei uregelrette orda som er utrusta med full bøying, men artikkelen *gjentagelse* viser at det varierer. Kirkeby skriv i forordet at fulle bøyingar skal med i alle artikkane i ei framtidig digital utgåve. Det er ein god idé i ei digital ordbok, samstundes som det av plassomsyn er bra at han ikkje har det her.

Redaktøren har teke med ein del unormerte former som *accent* i lemmalista; han skriv i forordet at slike skal stå i parentes og med tilvising til korrekt form. Heller ikkje dette er konsekvent gjen-

nomført. *Shampoo* står utan parentes, men med «*se sjampo*», og ein kan difor få inntrykk av at *shampoo* er det han kallar sekundærform, noko det altså ikkje er, då *sjampo* er eineform i norsk. *Jeté* burde på tilsvarende måte stått i parentes med tilvising til *sjeté*, men den ikkje-godkjende forma *jeté* står dessverre som eineform. I SNB kjem slike feil så tett at dei saman med all inkonsekvensen i føringane må kunne seiast å vitne om manglande kvalitetskontroll.

4.3. Bruksdøme og fleirordssamband

Leksikografiske døme skal illustrere typiske drag ved eit oppslagsord gjennom å gje det att i ein naturleg og representativ kontekst. Leksikografen må prioritere mellom å formidle det semantiske innhaldet og gjere greie for kva kombinatoriske, pragmatiske og andre eigenskapar ordet har (Hannsdóttir, Jónsson & Tingsell 2010:141f.).

Artikkelen til *jamann* ser slik ut: «*jamann s (m) 1 person som sier ja; politikk han var ~ under folkeavstemningen om EU i 1994 [...]*». Dette bruksdømet formidlar informasjon både om semantikk og pragmatiske eigenskapar ved oppslagsordet. Ser vi derimot på artikkelen til *jernbaneverk*, er det vanskeleg å sjå at dømet får fram eit einaste av aspekta over: «*jernbaneverk s (n) jernbane; i bestemt form Jernbaneverket; Jernbaneverket legger seg flat for kritikken*». Eit identisk bruksdøme står i *Stor norsk-engelsk ordbok*, men døme som er motiverte i eit tospråkleg perspektiv, er ikkje nødvendigvis dei beste i ei einspråkleg ordbok. Dersom bruksdøme ikkje gjev meir informasjon i ein monolingval kontekst enn dette, er det betre å ikkje ha dei med.

I internasjonal leksikografisk forskning har det dei seinare åra blitt lagt stor vekt på fleirordssamband, men det blir ikkje spegla i dette verket. Tvert om har SNB relativt lite av kollokasjonar og ulike typar faste uttrykk for å vere eit monolingvalt verk. Det ser

ganske klart ut til å ha med det å gjere at redaktøren byggjer på ein tospråkleg base, og at det ikkje har blitt lagt stor nok vekt på dei ulike krava som blir stilte til ein- og tospråklege leksikografiske verk.

4.4. Frekvensmarkering og stilnivå

I forordet skriv redaktøren at han har brukt mykje tid på å utruste ordartiklane med etikettar som opplyser om stilnivå og frekvens; i praksis betyr det siste at ein del ord har fått merkelappen *sjelden*. Av nærare 950 lemma som startar med bokstaven *j*, gjeld dette fem ord: *jask*, *jaske*, *jaskete*, *joggu* og *judisium*, så det er ikkje eit veldig omfattande system.

I ein konkret artikkel ser frekvensmarkeringa slik ut: «*helsestudio s (n) sport; sjelden; treningssenter*». For brukaren er det ikkje utan vidare klart kva ordet er sjeldsynt samanlikna med – er det eit meir frekvent ord med same tyding (som *treningssenter*), eller eit kva som helst anna ord? Lemmaet *helseråd*, med tydinga «kommunal tjeneste (jf. helsestasjon)», har ikkje bruksmarkøren *sjelden*, men ser likevel ut til å vere eit mindre brukt ord enn *helsestudio*: *Helsestudio* får 59 treff i LBK, medan *helseråd* får 13 – og berre 8 av dei har tydinga som ordet har i ordboka. I NA får *helsestudio* 840 treff, medan *helseråd* får 191.

Verken *jaspé* eller *jaspert* er utrusta med definisjon, synonym, fagfelt eller anna. Begge orda får null treff i LBK og NA, og sjølv om *jaspé* får nokre treff på norske sider om ein nyttar Google, er det på dei første sidene ingen som kan kallast sikre kjelder. På dei åtte første sidene etter Google-søk kan eg heller ikkje sjå at *jaspert* blir brukt som adjektiv på norsk. Om Kirkeby i det heile har belegg for dette siste ordet, burde det iallfall ikkje vere tvil om at det kunne trenge både forklaring og etiketten *sjelden* (så lenge denne faktisk er i bruk i ordboka). Dessverre dukkar det i denne boka stadig opp slike særdeles lågfrekvente ord det er vanskeleg å sjå er tilstrekkeleg

dokumenterte i bruk på norsk (jf. *fastsjiktreaktor*, *flisefylleapparat*, *izonoforese*, *jernporselen* og **kinamatek* – som egentleg blir skrive *kinamatek*, men som uansett er eit ganske perifert norsk ord). Oftast er dei heller ikkje utrusta med *sjelden*-etikett. Det betyr ikkje at orda ikkje er i bruk i visse fagkretsar, men det kan stillast spørsmål ved om dei høyrer heime i ei allmennordbok.

Dei 17 etikettane som fortel om stilnivå, ser ut til å vere meir konsekvent arbeidde med. Ofte formidlar dei informasjon på ein effektiv måte : «*skank s [...] 1 anatomi; ben el. ganglem hos menneske 2 zoologi; parti mellom kne og hase på baklem*» (s. 1418). Desse stiletikettane står delvis òg til faste uttrykk: «*jomsviking [...] 2 overført; i uttrykket men ennå er ikke alle -er døde spøkefullt; ennå er det håp*». Dette er blant dei positive trekka ved SNB.

5. Nyord og norvagisering

Kirkeby har henta inn 10 000 nye ord for å supplere den eldre ordbokbasen. Ein gjennomgang av dei 100 første oppslagsorda under *j* i SNB viser at 27 av dei er nye samanlikna med utvalet i *Stor norsk-engelsk ordbok*. Ingen av dei er naturleg å kalle nyord i norsk; dei er godt innarbeidde supplement til allmennorda og termane som var i basen frå før. Frå botanikken finn vi *jakaranda* og *jams*, frå den religiøse sfæren *jakobinerkloster* og *jakobsmess(e)*, og blant termane finn vi *jacket* (frå oljeindustrien) og *jacketkrone* (frå tannlegevitskapen). Alt dette er vel og bra. At redaktøren har lagt til tre nye samansetjingar med *jakt-* (*jakttoppsyn*, *jaktpoliti* og *jaktsti*, ingen med definisjon) når han allereie hadde 20 frå før, viser vel at viljen til å få nye ord inn har vore større enn å ta ein kritisk gjennomgang av dei som allereie var i basen.

Av nydanningar og importord som på grunn av samfunnsutviklinga har fått eit kraftig oppsving i norsk, ser det ut til at Kirkeby har fanga opp mange. Hadde ordtilfanget i SNB vore basert på

eit tilstrekkeleg oppdatert og balansert korpus på linje med LBK eller NA (jf. Andersen 2013), kunne redaktøren i tillegg ha fått med mykje brukte nyord frå teknologien som *app*, *e-bok*, *podkast* og *SIM-kort*; dei er ikkje med i denne utgåva. Nye mat- og drikkevanar har ført til hyppigare bruk av ord som *cava* og *vinaigrette*, samfunnsutviklinga gjer at vi snakkar meir om *nikab*, *pashtuner* og *reality(serie)*, og vi har fått nye, ugjennomsiktige samansetjingar som *passivhus* og *køprising*. Ingen av desse kan lenger kallast døgnfluger, men dei manglar i SNB.

Korleis ein redaktør handsamar importord, er eit anna interessant tema. *Juice* har tilvising til *jus*, *razzia* til *rassia* og *jackpot* til *jekkpott*. Den norvagiserte tilnærminga er likevel ikkje gjennomført. Musikkforma *jass* har tilvising til *jazz*, og i samansetjingane er begge formene med, t.d. «**jazzband** el. **jassband**», men då berre på alfabetisk plass i forma med *z*. Vi kan finne *squash* som grønnsak og sport under *sq*, men forma *skvåsj* er ikkje ført opp med tilvising til *squash*, som hadde vore ein naturleg parallell til *jass*. Denne typen inkonsekvensar er sjølvsagt vanskelege å unngå så lenge ein ikkje fører konsekvent begge stader, men oversiktleg er det ikkje.

6. Gjenbruk av base

Samstundes som det er verdifullt å kunne utvikle nye produkt av basar som er utvikla over lang tid, slik SNB byggjer på basen til *Stor norsk-engelsk ordbok*, er det utfordringar knytte til å basere ei einspråkleg ordbok på ei tospråkleg. Det kontrastive perspektivet er heilt sentralt i tospråkleg leksikografi, og det speglar seg både i lemnaudval og tydingsinndeling; m.a. kan det i tospråklege ordbøker vere grunn til å ha med samansetjingar som er gjennomsiktige for ein morsmålsbrukar og difor ofte overflødige i ei einspråkleg ordbok (Rauset, Hannesdóttir & Sigurðardóttir 2012:514).

Kan hende var det grundige kontrastive vurderingar som låg bak dei 44 samansetjingane som startar med *jernbane-* i den norsk-engelske ordboka, men det verkar umotivert at det skal vere 45 slike i SNB. Er målet å lage ei brukarvennleg ordbok, ikkje berre å få eit høgt tal oppslagsord, bør redaktøren kutte det som er overflødig. Plassen ein kunne ha spart på å kutte ein del av dei gjenomsiktige eller delvis minimalt brukte samansetjingane, kunne ein ha brukt på meir fornuftig måte til å byggje ut definisjonane av orda som står igjen. Då hadde ordboka i mindre grad verka som ein hybrid mellom rettskrivingsordliste og definisjonsordbok, og nytteverdien ville ha auka.

Juveler er korrekt skrive i *Norsk-engelsk ordbok*, men har fått forma **juvelér* i SNB. Bøyingsoppføringa blir tilsvarende misvisande. Tilsvarende ortografiske feil finn vi i **finér*, **fiksérbilde*, **jubiléum* (der forma *jubilé* rett nok er riktig) og **mesén*. Det ser ut til at redaktøren ikkje kjenner reglane for bruk av akutt aksent i norsk, og det er ikkje tillitvekkande. At dette ikkje har blitt fanga opp, illustrerer det problematiske ved at ein redaktør sit åleine med eit slikt arbeid når ordboka kjem ut på eit forlag utan særleg tradisjon med gje ut leksikografiske verk. Med eit slikt bakteppe skulle ein tru at det var viktig at boka blei gjennomgått av Språkrådet i ein godkjenningsprosess. Etter opplæringslova § 9-4 fjerde ledd skal nemleg Språkrådet godkjenne ordlister og ordbøker til skulebruk. At denne ordboka ikkje har fått ei slik godkjenning, gjer at ho ikkje er tillaten til eksamen og i anna skulesamanheng. Formatet, og dermed prisen, seier òg noko om at forlag og redaktør ikkje vender seg til skuleverket som ei viktig brukargruppe. Kven som er i målgruppa, står det ikkje noko om, og her er vi ved eit av dei viktigaste ankepunktta mot SNB. Å ha ei klart definert brukargruppe verkar styrande på redigeringsarbeidet, men i denne ordboka er det vanskeleg å få auge på ei slik retning – det er beint ut vanskeleg å sjå føre seg kven denne boka er for.

7. Vaklande grunnlag

Det blir forventa av moderne leksikografar at dei, blant mange andre ting, tek omsyn til lingvistisk teori. Denne ordboka er tvert om prega av at ho ikkje handsamar materialet i samsvar med nyare forskning på den norske språkutviklinga. Kirkeby skriv i forordet om korleis han meiner bokmålet har endra seg:

I Den store norske bokmålsordboka vil man se at den konservative rettskrivningsvarianten som hovedregel vil stå først i ordartikkelen. Dette begrunnes med at det over tid, som en språklig refleks av den demografiske utviklingen der en stadig større andel av befolkningen bor i by eller bynære strøk, har funnet sted en forskyvning fra radikale til konservative bokmålsformer. (s. 7)

Her kjem Kirkeby med tre påstandar. For det første at det har skjedd ei urbanisering. Det er korrekt: 80 % av alle nordmenn bur i dag i tettstader (SSB 2015). For det andre seier han at talet på brukarar av geolekter har noko å seie for bruken av skriftspråklege former. Dette er ikkje uproblematisk. For det tredje seier han at den faktiske endringa går mot bruk av konservative former. Han gjev fleire døme på dette, her representerte ved dei fire første: «adferd el. atferd, arbeidstager el. arbeidstaker, frem el. fram og ben el. bein». Påstanden om ein årsakssamanheng mellom urbanisering og skriftspråkleg konservatisme skal vi kome tilbake til, men først ser vi på kva dei store tekstkorpusa LBK og NA kan seie som det talmessige forholdet mellom dei ulike formene Kirkeby nemner. Dei konservative formene står først.

Oppslagsord	LBK (søk på grunnform)	% LBK	NA (søk på heilt ord)	% NA
<i>adferd / atferd</i>	1437 3157	31,3 68,7	5989 8983	40,0 60,0
<i>arbeidstager / arbeidstaker</i>	276 5024	5,2 94,8	1127 3221	25,9 74,1
<i>ben / bein²</i>	3143 4303	42,2 57,8	3440 13064	20,8 79,2
<i>frem / fram</i>	38 300 38 752	49,7 50,3	391 644 538 914	42,1 57,9

Tabell 1: Frekvens av konservative og radikale former i korpus.

Av dei valfrie formene *arbeidstaker/-tager*, *adferd/atferd* og *ben/bein* er det dei radikale formene som blir klart mest brukt. I *fram/frem* er det mindre skilnad i frekvensen mellom konservative og radikale former. I ordpara Kirkeby sjølv trekkjer fram, viser det seg at i dei to korpusa blir dei radikale formene av desse fire orda i gjennomsnitt brukte i 67,85 % av tilfella (gjennomsnittleg relativ frekvens), medan dei konservative formene, som han seier dominerer i dag, berre blir brukte i 32,15 % av tilfella. Ein gjennomgang av alle ordpara nemnt i forordet fell utafor rammene til denne bokmeldinga, men analysen av dei fire første para viser at det ikkje er samsvar mellom vurderingane til redaktøren og dei skriftspråklege praksismønstra i dei største tekstkorpusa våre. Dessverre har det vore lite forskning på bokmålsususen, men kva veit vi om utviklingslinjene i norske talemål? Er det slik at urbanisering og byutvikling gjev talespråkleg endring som støttar konservative skriftspråklege former?

Det er eit samanfall mellom leksikalske former i det sosiolingvistane kallar «gatespråk» og radikale former i skriftspråket, og tilsvarende mellom «finspråk» og moderate og konservative former.

2 Substantivet *ben/bein* søkte eg etter i bunden form eintal (*benet/beinet*) for å unngå støy med propriet *Ben*.

Tradisjonelt har mange bysamfunn vore todialektale med gate- og finspråk parallelt, men

[e]it utviklingsdrag dei siste tiåra av 1900-talet har vore at dei sosiologiske forskjellane i ein del bysamfunn har forsvunne eller minka sterkt. Det gjeld f.eks. i Stavanger, Ålesund og Bergen. [...] I staden kjem ein ny kompromiss-dialekt, som mest tek utgangspunkt i det tradisjonelle gatespråket. (Sandøy 2008:215f.)

Den same tendensen ser vi i Oslo, der mange tradisjonelle trekk i vestkantspråket har blitt forandra dei siste generasjonane, og der det tradisjonelle austkantspråket òg har mista plass til fordel for det som av Stjernholm (2013) blir kalla ein nøytral mellomvarietet. I heile det søraustlege Noreg spreier denne nye, urbane varietet seg raskt til alle byane og tettstadene. Røyneland (2009) viser til mange studiar og slår fast at det er den urbane og ikkje den konservative austnorsken som spreier seg.

Dei språklege variantane som tapar terreng i talemåla, er dei konservative variantane, t.d. felleskjønnsbøying (*jenten*) og variantar med lenisering (*adferd*, *-tager*) og monoftong (*ben*), dei har blitt utkonkurrert av tidlegare utprega lågstatusformer. Dette samsvarer med bruksmønster i skriftspråket i tabellen over. I tre ordpar var det dei radikale formene som dominerte, medan det eine ordet viste to former som omtrent var like frekvente i bruk. Vi kan dermed slå fast at argumentasjonen til Kirkeby for å framheve dei konservative formene som primærformer, ikkje er vitskapleg basert verken på tale- eller skriftspråket.

Vi har tidlegare vore inne på paret *vei/veg*, der er det den konservative forma som er heilt dominerande. Dette kan sjåast i samanheng med den sosiolingvistiske termen *kompromissform*. Ho er kjenneteikna ved at det av og til er dei konservative formene som er mest frekvente, sjølv om det er lågstatusformene som do-

minerer totalt sett (Sandøy, Anderson & Doublet 2014:240). Søkjer ein på andre ordpar i LBK, ser ein at *vei/veg* ikkje er eineståande: *vann* (19 328) vs. *vatn* (282 treff) og *mel* (1129) vs. *mjøl* (51 treff). Det betyr at det hadde vore like problematisk om det var dei radikale formene Kirkeby hadde definert som primærformer; det er sjølve tonivåsystemet med primær- og sekundærformer som ikkje passar til moderne bokmål.

Påstanden om at dei konservative formene har vunne fram, er ikkje berre uheldig fordi brukarane kan tru han er sann, og at ordboka difor kan styre brukarane i ei lei som strir mot språkutviklinga. Det er vel så alvorleg at påstanden avslører at ordboka umogeleg kan bygge på eit tilstrekkeleg stort og balansert korpus – som i dag er eit sjølv sagt krav til eit seriøst leksikografisk prosjekt. Sidan Kirkeby og forlaget uttrykkjer at dei har som mål at SNB skal bli eit standardverk, burde ordboka i større grad basert seg på korpus og moderne leksikografiske metodar. Det hadde forhindra ein argumentasjon og redaksjonspraksis som ikkje held vitenskapleg mål.

8. Sluttvurdering

Den store norske bokmålsordboka er omfattande, og mange brukarar kan gjerne sjå på det som ein viktig kvalitet i seg sjølv. Mange av artiklane fungerer greitt, og bruksmarkørane er nyttige. Med moderne verktoy er det ikkje noka krevjande oppgåve å samle saman veldig mange ord som potensielt kan gå inn i ei lemmaliste. Den leksikografiske utfordringa er å gjere eit fagleg fundert utval og sørge for eit godt innhald i artiklane. I eit einmannsprosjekt er det uhyre krevjande for redaktøren å vere oppdatert på alle felt både metodisk og teoretisk, og SNB har fleire påfallande svake trekk. Hovudproblemet er manglande systematikk og nøyaktigheit. Det kjem ikkje fram kven målgruppa for ordboka er, og ein kan ikkje sjå vekk frå at sluttproduktet hadde vore tent med at ei slik hadde

vore klart definert. Det er òg problematisk at redaktøren på privat initiativ introduserer eit tonivåsystem, og at grunngevinga for kva som skal vere primærformer, er i strid med den norske språkutviklinga.

Eit fundamentalt spørsmål er om vi treng denne ordboka. Vi får aldri for mange ordbøker om dei er gode, men SNB er ikkje så fagleg solid som bokmålet og ei jubileumsutgjeving fortener, og ho har ikkje kvalitetar som gjer at ho med rette kan kallast eit standardverk.

Litteratur

Ordbøker

- Bokmålsordboka*. 3. utgave. (2005). Boye Wangensteen (red.). Oslo: Kunnskapsforlaget. <<http://nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi>> (juli 2015).
- de Caprona, Yann (2013): *Norsk etymologisk ordbok*. Oslo: Kagge forlag.
- Kirkeby, Per-Erik (2014): *Den store norske bokmålsordboka*. Oslo: Kagge forlag.
- Kirkeby, Per-Erik & Willy A. Kirkeby (2012): *Stor norsk-engelsk ordbok*. Oslo: Vega forlag.
- Tanums store rettskrivningsordbok*. 10. utgave. (2015). Boye Wangensteen (red.). Oslo: Kunnskapsforlaget.

Annan litteratur

- Andersen, Gisle (2013): Recent developments in Norwegian corpus lexicography. I: *Bergen Language and Linguistics Studies*, Vol 3, No 1. 107–123. <<https://bells.uib.no/bells/article/view/365/379>> (juli 2015).

- Hannesdóttir, Anna Helga, Jón Hilmar Jónsson & Sofia Tingsell (2010): Mot en begreppsbasert isländsk och svensk fraseologisk ordbok. Refleksjoner kring pragmatiska idiom. I: Harry Lönnroth & Kristina Nikula (red.): *Nordiska studier i lexikografi 10. Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden Tammerfors 3–5 juni 2009*. Tammerfors, 140–149.
- Ims, Ingunn Indrebø (2015): Du kjenner vel BOB og NOB? I: *Språknytt* 1/2015, 12–13. <<http://www.sprakradet.no/Vi-og-vart/Publicasjoner/Spraaknytt/spraknytt-12015/du-kjenner-vel-bob-og-nob/>> (mai 2015).
- LBK = Leksikografisk bokmålskorpus: <<http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/samlinger/bokmal/tilgang-korpus/>> (mars 2015).
- NA = Norsk avis-korpus: <<http://clarino.uib.no/korpuskel/page>> (juni 2015).
- Rauset, Margunn, Anna Helga Hannesdóttir & Aldís Sigurðardóttir (2012): Ein-, to- eller fleirspråkleg ordbok? I: Birgit Eaker, Lennart Larsson & Anki Mattisson (red.): *Nordiska studier i lexikografi 11. Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden Lund 24–27 maj 2011*. Lund, 512–523.
- RB (2014): Per-Erik ord-føreren. I: *rb.no*, 12.12.2014. <<http://www.rb.no/lokal-kultur/per-erik-ord-foreren/s/1-95-7727769>> (mars 2015).
- Røyneland, Unn (2009): Dialects in Norway: catching up with the rest of Europe? I: *International Journal of the Sociology of Language* 196/197, 7–30.
- Sandøy, Helge (2008): Språkendring. I: Britt Mæhlum, Gunnstein Akselberg, Unn Røyneland & Helge Sandøy: *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistik*. 2. utgave. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 195–219.

- Sandøy, Helge, Ragnhild Lie Anderson & Maria-Rosa Doublet (2014): The Bergen dialect splits in two. I: Kurt Braunmüller, Steffen Höder & Caroline Kühn (eds.): *Stability and Divergence in Language Contact*. Amsterdam: John Benjamins, 239–264.
- Språkrådet (2015): *Retningslinjer for normering av bokmål og nynorsk. Bokmålsversjon*. <<http://www.sprakradet.no/globalassets/spraka-vare/norsk/retningslinjer-for-normering-bokmalsversjon.pdf>> (mai 2015).
- SSB (2015): *Befolkning og areal i tettsteder, 1. januar 2014*. <<http://www.ssb.no/befolkning/statistikker/befteft/aar/2015-04-09>> (april 2015).
- Stjernholm, Karine (2013): *Stedet velger ikke lenger deg, du velger et sted. Tre artikler om språk i Oslo*. Ph.d.-avhandling. Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. <http://www.uio.no/om/samarbeid/samfunn-og-naringsliv/kunnskap-oslo/karine_stjernholm.pdf> (juli 2015).
- Vikør, Lars (2014): Etymologi på ein ny måte. I: *LexicoNordica* 21, 357–371.

Margunn Rauset
stipendiat
Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium
Universitetet i Bergen
Postboks 7805
NO-5020 Bergen
margunn.rauset@uib.no